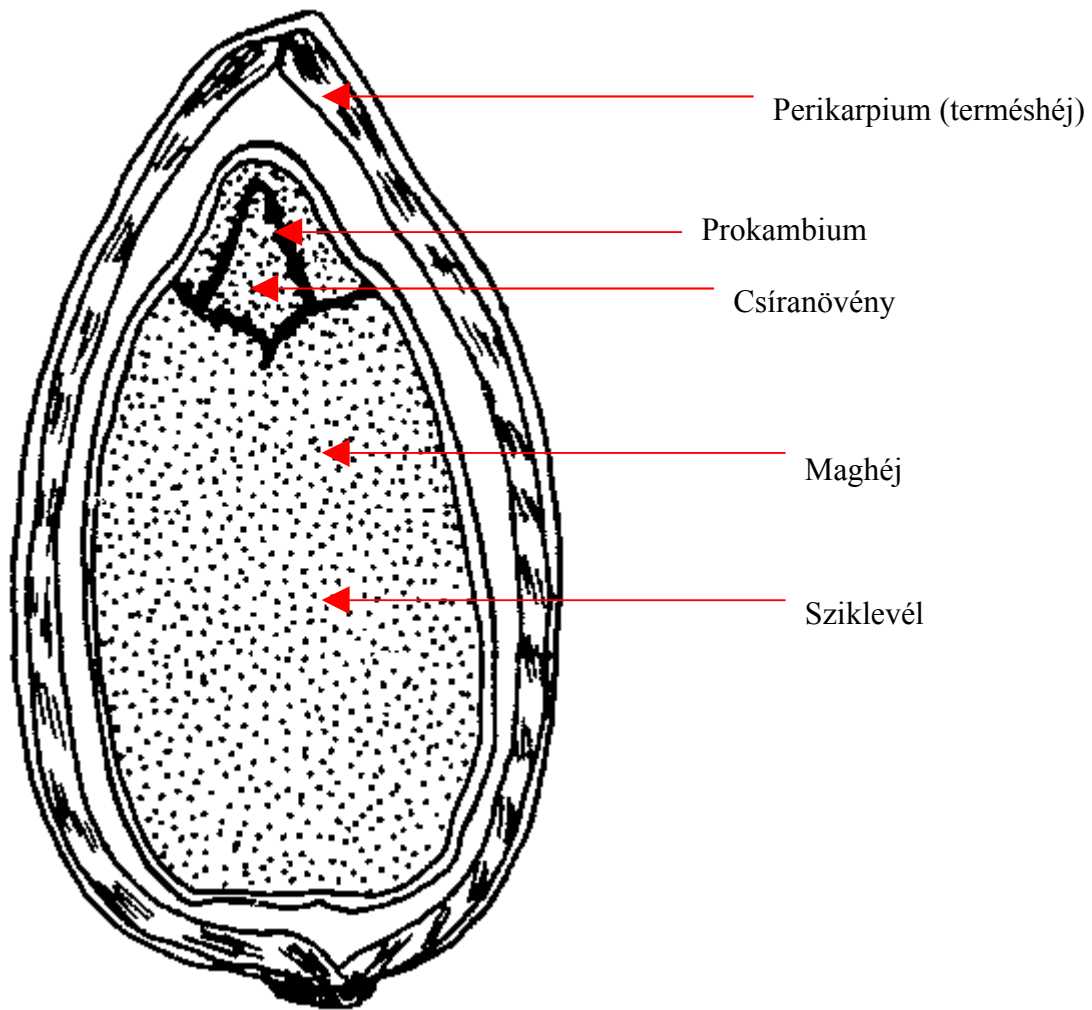

A napraforgó felépítése

A napraforgó beltartalma

Teljes kaszat:

Száranyag 90%

Nyersfehérje 15-20 %

Nyerszsír 30-50 %

Nyershamu %

Nyersrost %

Nmka %

Az olajtartalom legnagyobb része a magbélben található. Tömege a bél tömegének 60-70 %-a.

A héj általában 1-6 % olajat, 48-50 % nyersrostot, 1-2 % hamut és 28-30 % pentozánt tartalmaz.

A magbelső fehérjetartalma 20-25 %. Emellett tartalmaz még 4-5 % cellulózt és 7-10 % nitrogénmentes kivonható anyagot.

A napraforgó fehérjében legnagyobb mennyiségben előforduló aminosavak: aszparaginsav, arginin, leucin, glicin és a prolin.

A napraforgó olaj zsírsav összetétele:

Palmitinsav 3-4 %

Sztearinsav 1-2 %

Olajsav 20-50 %

Linolsav 50-70 %

Zsírok kémiai jellemzésére használatos számok:

Peroxidszám: 1000 g zsíradék által kiválasztott jóddal egyenértékű normál nátrium-tioszulfát cm^3 -einek száma. Az avasság jelzésére szolgál, a zsíradékok autooxidációs átalakulásának primer folyamatában keletkező peroxidkötések mennyiségére utal. A peroxidkötések savas közegben KI_2 -ből jódot választanak ki, melynek mennyisége mérhető.

Savszám: 1 g zsírban lévő szabad zsírsavak közömbösítéséhez szükséges KOH mennyisége mg-ban.

Elszappanosítási szám: 1 g zsír teljes elszappanosításához szükséges KOH mennyisége mg-ban.

Jódszám: 100 g zsíradék által megkötött jód mennyisége mg-ban. A zsírsav telítettségét jelzi.

Az olajok száradóképességük alapján lehetnek :

- Száradó olajok
- Félig száradó olajok

- Nem száradó olajok.

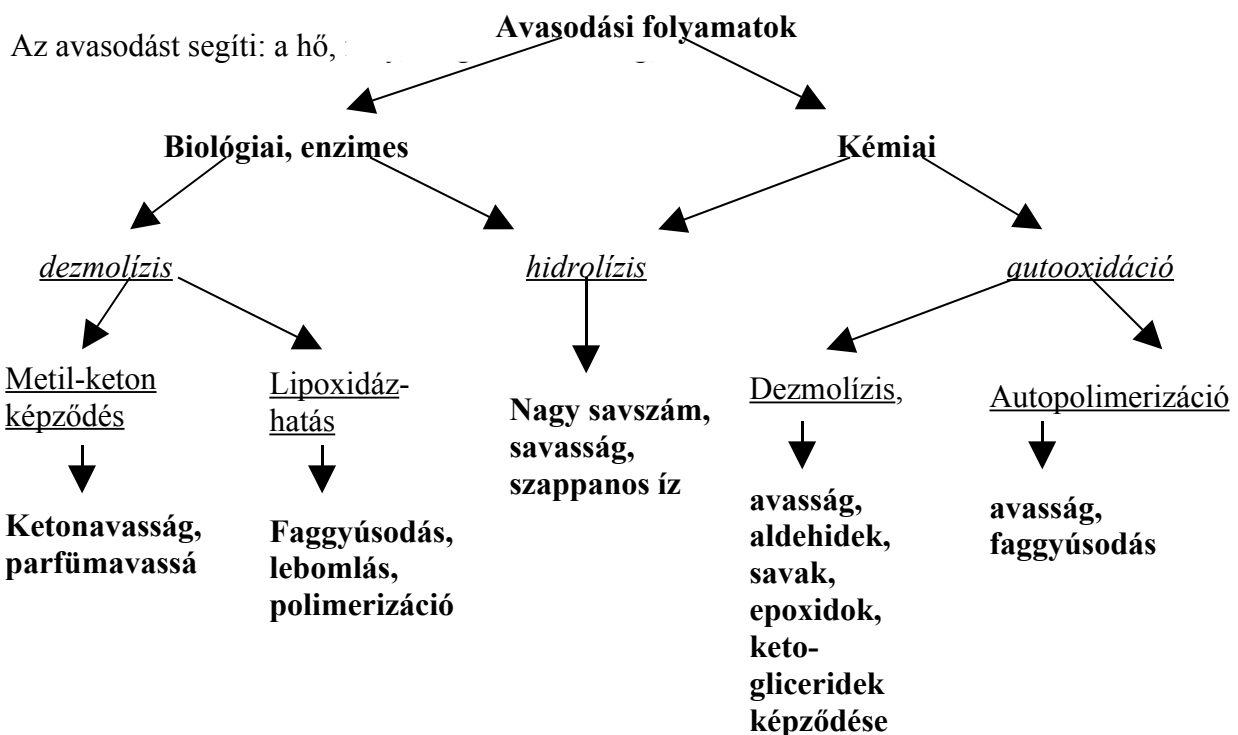
A száradás a növényi olajnak azon tulajdonsága, amely megmutatja, hogy az adott olaj vékony rétege levegő és fény hatására fokozatosan megszilárdul és kemény filmet alkot.

Az olajos növényeket az olajuk száradóképessége alapján csoportosíthatjuk:

- Olajsav csoport: nem száradó olaj. Koriander, földimogyoró, olíva. Jódszámuk 80-110
- Linolsav csoport: félig száradó olaj. Tök, napraforgó, gyapot, dohány, mák, szója, kukoricacsíra, olajzön. Jódszámuk 100-150
- Linolensav csoport: száradó olaj. Kender, szezám, len, perilla. Jódszámuk 140-210.
- Erukasav csoport: Nem vagy gyengén száradó olaj. Repce, fekete mustár. Jódszám 90-110.
- Oxisav csoport: Nem száradó olaj. Ricinus. Jódszám 80-90.

Avasodás: olyan komplex kémiai reakciók következménye, melyek során a zsírok és olajok kellemetlen szagúak lesznek. A telítetlen zsírsavak kettős kötéseit a molekuláris oxigén oxidálja.

- **Ketonavasság:** mikroorganizmusok idézik elő. A szabad zsírsavak először oxidálódnak, majd dekarboxileződnek.
- **Aldehidavasság:** ez a gyakoribb. Mikroorganizmusok nélkül játszódik le. Az aldehid főleg linolsavból képződik autooxidáció során.

Napraforgómag növényolajipari célra

Általános követelmények: legyen beérett, fejlett, rostált, egészséges, száraz, természetes szagú és a típusra jellemző olajtratumú. A magbél színe legyen világosszürke, ne legyen nyirkos, dohos, penészes, avas, bemelegedett, rágott, romlott, molyos, rovarrágott. Nem tartalmazhat élő magpusztító rovar.

Az olajtartalom, héj-bél arány, szín, alak, szerint a napraforgómag lehet:

- nagy olajtartalmú típus, amelynél a kaszathéj vékony, fekete alapszínű, esetleg csíkozott és olajtartalma legalább 45 %
- közepes olajtartalmú típus, amelynél a kaszathéj vastagabb, szürkés, fekete vagy sötétbarnás alapszínű és fehér csíkozású, olajtartalma 37-44,9 %
- kis olajtartalmú típus, amelynél a kaszathéj vastag, kaszatja a nagy és közepes olajtartalmútól eltérő, és olajtartalma kevesebb, mint 37 %

Típusazonossággal szemben követelmények:

- nagy olajtartalmú napraforgó tétel a többi típusból legfeljebb 8 %-ot tartalmazhat.

- közepes olajtartalmú napraforgó tétel a kis olajtartalmúból legfeljebb 8 %-ot, a nagy olajtartalmúból korlátlanul tartalmazhat.
- kis olajtartalmú napraforgó tétel a nagy és közepes olajtartalmúból korlátlanul tartalmazhat.

Részletes követelmények

Minőségi jellemző	Követelmény
Tisztaság legalább %	98
Értéktelen és káros keverék	
-összesen legfeljebb %	2
-káros legfeljebb %	0,5
Csökkent értékű magvak	
- hántolt, épnek számító, szürke színű magbél legfeljebb %	10
-nem természetes színű magbelet tartalmazó ép és tört kaszat legfeljebb %	2
-szürke magbelet tartalmazó tört kaszat és magbél legfeljebb %	3
Nedvességtartalom legfeljebb %	
-nagy olajtartalmú típusok	10
-közepes olajtartalmú típusok	12
-kis olajtartalmú típusok	14

A tisztaság megállapításánál a különböző típusokat figyelmen kívül kell hagyni.

Keverék: a káros és az értéktelen keverék összesen

Káros keverék: minden szervesetlen anyag, és minden olyan egyéb anyag, amely a napraforgómag rendeltetésszerű felhasználást károsan befolyásolja, beleértve a romlott, megpenészedett és égett kaszatokat.

Értéktelen keverék: a növényi részek (szár, tányér, léha kaszat, héj, szklerócium, stb), minden idegen kultúr- és gyommag, továbbá az 1,5 mm-es hasítéknyílású rostán áteső anyag.

Csökkent értékű mag: hántolt, törött mag és a nem természetes színű kaszat.

Számítása:

Pl: az értéktelen és káros keverék 4%

hántolt magbél 14 %

tört kaszat 4%

a számítás menete:

- az értéktelen kaszat mennyisége 2%-kal több mint a megengedett, ezért a tétel tömegét 2%-kal csökkenteni kell.
- a hántolt magbél tartalom 4%-kal több, mint a megengedett, ezért az átvételi árat a 4% 25%-ával (azaz 1%-kal) csökkenteni kell.
- a nem természetes színű magbél tartalom 2%-kal több, mint a megengedett ezért az átvételi árat a 2% 25 %-ával, azaz 0,5%-kal csökkenteni kell.

Így ha a beszállított tétel 1000 tonna

akkor abból súlylevonás 2%   20 tonna
 elszámolható mennyiség   980 tonna

ezt a mennyiséget kell elszámolni 1,5 % (1+0,5) értékcsökkenéssel.

Hántolt (csupasz) mag: amelyről a héj részben vagy egészen levált.

Törött, sérült kaszat: sérült magbélű kaszat, a félnél kisebb magbél, amely a 1,5 mm-es hasítékostán nem esik át.

Nem természetes színű magbélű kaszat: a szürkétől eltérő színű magbelet tartalmazó kaszat, beleértve az ilyen hántolt magbelet is.

Rostálatlan tétel: a keverékességen felül rostálással eltávolítható szerves növényi részeket tartalmazó áru.

Nem egészséges: az a tétel, amely bemelegedett, befülledt, dohos, avas, idegen szagú.

A magbél színmegoszlásának vizsgálata:

Tételezzük fel, hogy a szállítmányban a hántolt magbél tartalom 20 %, ebből a nem természetes színű magbél tartalom 13 %.

Az ép kaszatok barnult magbél tartalmának megállapításához $100 - 20 = 80$ db kaszátot veszünk ki a mintából válogatás nélkül. Ezeket hántoljuk és megállapítjuk a nem természetes színű magbél tartalmát. Legyen ez a példa kedvéért 12 db.

Ez a 12 db a megvizsgált 80 db kaszatnak 15 %-a.

Így az összes nem természetes színű magbél tartalom $15 + 13 = 28\%$.

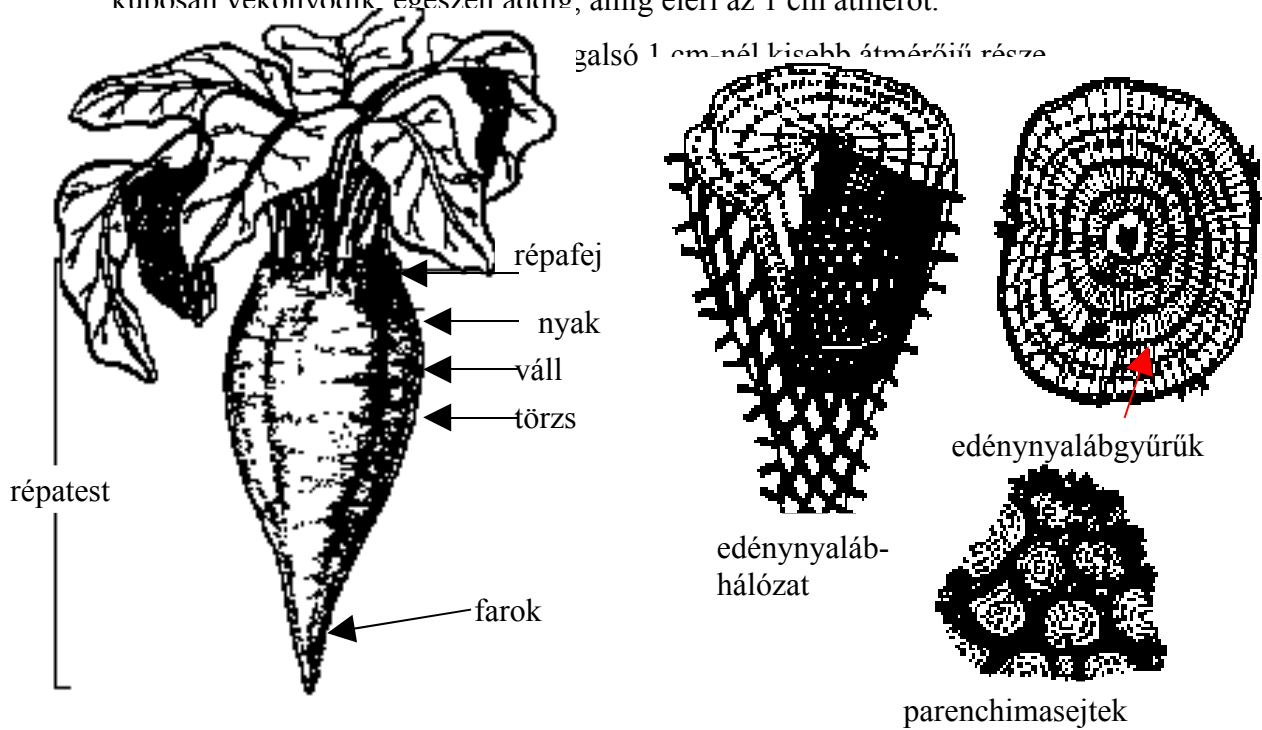
Mivel 2 % a megengedett, ezért az értékcsökkenés $28 - 2 = 26\%$, aminek a 25%-a vagyis 6,5 % kerül ténylegesen levonásra.

CUKORRÉPA

A cukorrépa felépítése:

Répatest: a levelek nélküli répanövény, melynek részei a répafej, répanyak, gyökértest és a farkok.

- **Répafej (epicotyl):** a répatest legfelső része, a legalsó alvó rügykoszorúig terjedő az elszáradt levélgyekek helyét is magába foglaló föld feletti szárrész. A gyökér tömegének 6-15 %-a.
- **Répanyak (hypocotyl):** a fej és a gyökértest között elhelyezkedő, levélrügytől és oldalgyökértől mentes rész, melyet felülről az alsó levélrügy, alulról a legfelső oldalgyökér határol.
- **Gyökértest (radix):** a felső részén megvastagodott karógyökér, ami lefelé haladva kúnosan vékonyodik egészen addig, amíg eléri az 1 cm átmérőt.

1. ábra: A cukorrépa növény külső (a) és belső (b) felépítése

Az ipar cukorrépával szemben támasztott általános követelmények:

- A fajta szerepeljen a Nemzeti Fajtajegyzékben.
- Legyen egészséges, szövete fehér, rugalmasan kemény, répaszagú, idegen szagtól mentes, szabályosan fejelt.
- A gyökértestet keresztmetszetében legalább 8 edénynyalábgűrű van tömege legalább 100 g/db, cukortartalma legalább 14 % szeptember 26. után.
- Ne tartalmazzon rothadt, fagyott, felengedett répát és szervesen szennyeződést.

A **fonnyadt répa** elvékonyodó (3-4 cm átmérőjű) része kézzel könnyen hajlítható. Ezzel szemben a **friss répa** pattanva törik.

Felmagzott réparól beszélünk, ha az már az első vegetációs évben generatív fázisba megy át. Ilyenkor a répafej megnyúlik, szövete fásodik, ezért feldolgozásra alkalmatlanná válik.

Ágas répának nevezzük a főgyökér sérülése vagy más káros hatások következtében elágazódott gyökértestű répát.

A **fagyott répa** szövete elváltozik, felengedés után puha, benyomható, piszkosfehér vagy szürke színű.

A **rothadt répa** szövete szintén elváltozott, színe barna majd fekete. A károsodott rész puha, nyálkás, szétfolyó.

A romlás következtében a felületén penészfoltokat tartalmazó répát **penészes répának** nevezzük.

A betakarítás, szállítás, stb. során a répa könnyen sérül. Ha a répán 5 cm-nél nagyobb átmérőjű törés, szúrás, nyomás, vágás vagy 5 mm-nél mélyebb roncsolás található akkor a répa **súlyosan sérült**. Ha ez a sérülés kisebb, mint 5 cm, illetve a roncsolás sekélyebb, mint 5 mm-nél akkor **enyhén sérült réparól** beszélünk.

Az 1 cm-nél kisebb gyökérfarok részeket és a letöredezett répatest darabokat **répatörmeléknek** nevezzük.

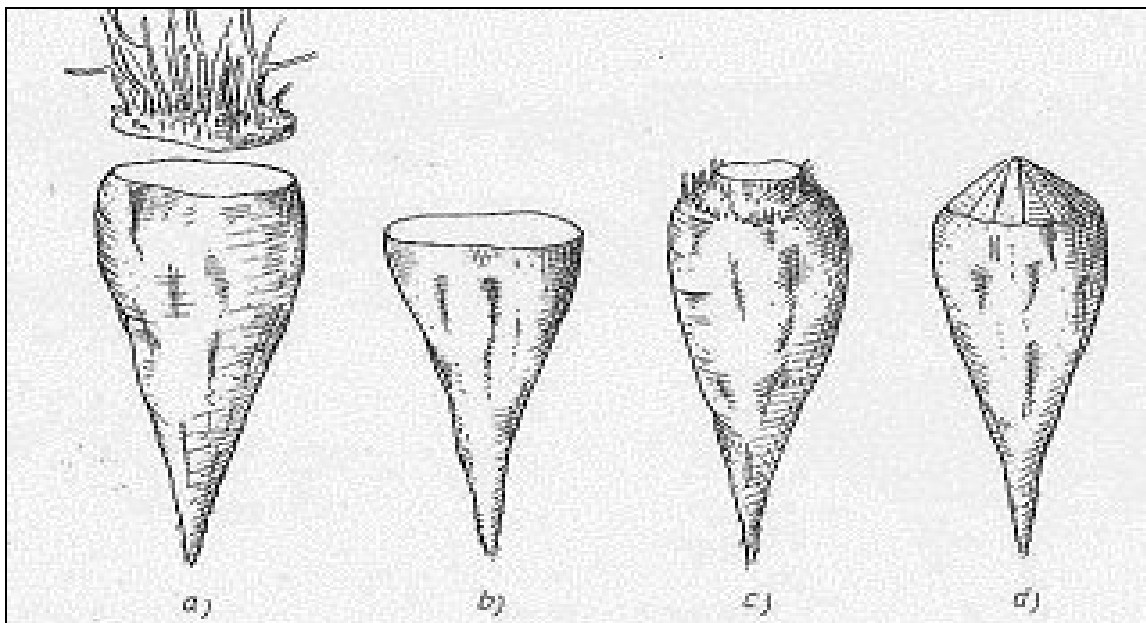
A betakarításkor a répafejet eltávolítják. Egyaránt hibát (veszteséget) jelent a répafejtől nagyobb és kisebb mértékű fejezés.

A **répa szabályosan fejezett (2/a. ábra)**, ha a répafejet a zöld eleven levelek alatt és a legelső alvó rügykoszorú felett sima vágással távolítják el, és a répát a rajta visszamaradt száraz, illetve zöld levélmaradványoktól megtisztították.

Amennyiben a fejezést a nyakba vagy a gyökértestbe hatolva végezték el, **mélyen fejejt réparól** (2/b. ábra) beszélünk. Hátránya, hogy gyökértömeg veszteséget, cukorveszteséget okoz, és a répa hamarabb romlik a tárolás alatt.

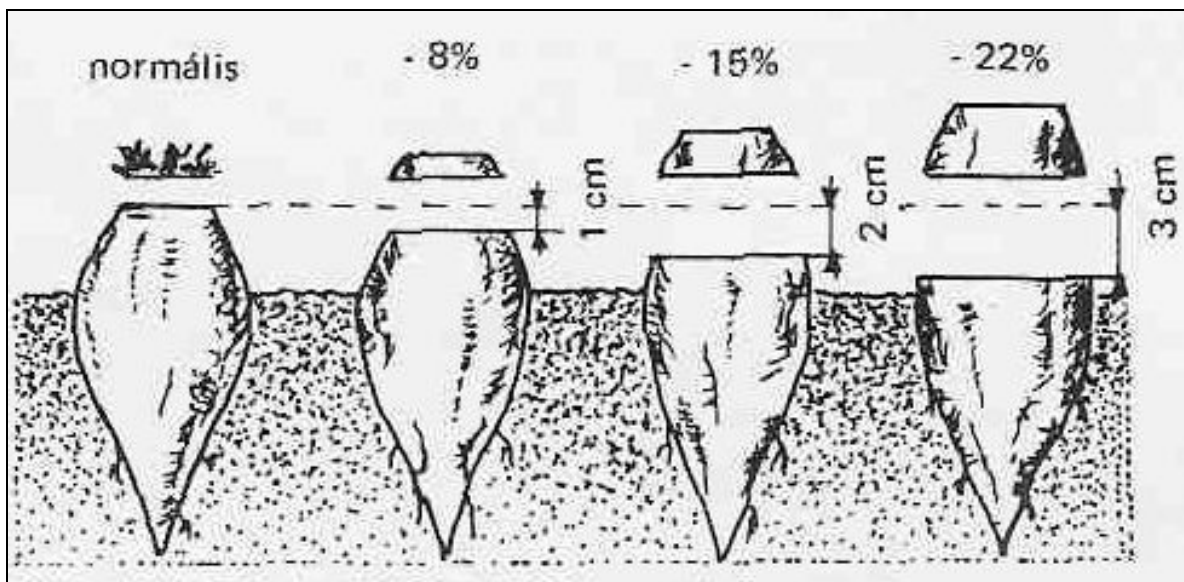
Hiányosan (magasan) fejejt répa (2/c. ábra) esetén a legelső alvó rügykoszorú fölött zöld levélmaradványok vannak. Hátránya, hogy az alvórügyek kihajtása tárolási veszteséget okoz, a répán maradt fejrész pedig kisebb cukortartalma révén a technológia számára kedvezőtlen.

A répát régebben **kúposan fejezték** (2/d. ábra). Ilyenkor az alvórügyeket lefaragták és a répát meghegyezték, kúp alakú formálták, így nem volt kihajtási veszteség.

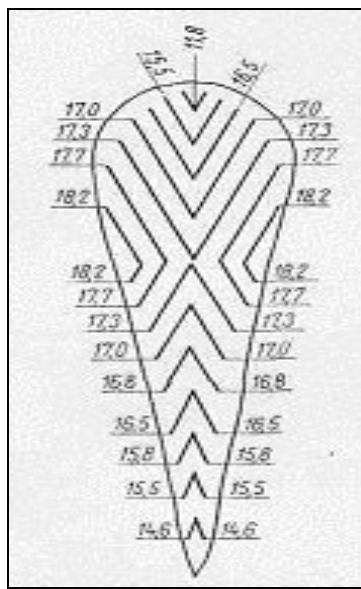
2. ábra: Jól, mélyen, magasan és kúposan fejelt répa

A túlfejezéssel járó veszteségek mértékét a 3. ábra mutatja.

3. ábra: A répa túlfejezésével járó tömegveszteségek

A répa cukortartalma a répatesten belül nem egyenletesen oszlik meg (4. ábra). Az ábrán látható, hogy a legalacsonyabb a cukortartalom a répafejben és gyökérfarokban, a legmagasabb a répatest közepő, kiszélesedő vállrészében.

4. ábra: A cukortartalom megoszlása a répatesten belül.

A cukorrépában megengedhető szennyeződések (m/m %) és hibák (db %) mértékét az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: A cukorrépában maximálisan megengedhető szennyeződések (m/m %) és hibák (db %) mértéke.

Szennyeződések (m/m %)		Hibák (db %)	
Szerves szennyeződés	0,2	Fonnyadt répa	5
Répatörmelék	1,3	Penészes répa	1
Répán maradt fej és levél	5,0	Súlyosan sérült répa	15
Föld	15,0		

A cukorrépa betakarítását kampányszerűen végezzük a feldolgozóipar igényeihez alkalmazkodva. Eszerint a betakarítás előszezonja szeptember 10 - október 10, a főszezon október 11- november 20 között van. Az utószezon november 21. után kezdődik, de normális esetben ekkor már nincs átvétel. Az előszezonban a betakarítás a biológiai érettség előtt az un. technikai érettségi állapotban történik. Mivel a technológiailag érett répa még nem érte el azt a termésmennyiséget és cukortartalmat (ekkor csak 13-14%) amelyre képes lenne, hiszen ekkor még naponta több szerves anyag képződik, mint amennyi lebomlik, a cukorgyárak általában október 17.-ig felárat fizetnek a beszállított répa után a terméskiesés kompenzálása érdekében. Biológiai érettség állapotában a nappal képződött cukor mennyisége egyenlő a légzéssel felhasznált cukor mennyiségével. A kompenzációs felár, valamint a cukorfelár (a magasabb cukortartalmú répaért fizetik) mértékét szerződésben rögzíti a cukorgyár és a termelő.

A beszállított répa nettó tömege becsléssel vagy számítással állapítható meg. A számítással való megállapításhoz az alábbi képletet használjuk:

$$\text{Szállítmány nettó tömege} = \text{Szállítmány tömege} - \frac{\text{Tisztítatlan répa tömege} - \text{tisztított répa tömege}}{\text{Tisztítatlan répa tömege}} \times 100$$

A rakomány mérlegeléskor, a répa átvétele során, a tömeget 10 kg-ra kerekítve kell megállapítani hitelesített mérlegen. Ezt a bruttó tömeget kell a fenti képlet segítségével korrigálni.

A szennyezettség és a cukortartalom megállapítása céljából legalább 20 kg tömegű mintát kell venni mintavevő berendezéssel. Ha ez nem áll rendelkezésre, akkor a szennyezettség becsléssel is meghatározható.

15 ha-nál nem nagyobb cukorrépa termőterületig 20 t-ként vagy járművenként, 16-100 ha közötti termőterület esetében 30 t-ként vagy járművenként, 100 ha termőterület felett 50 t-ként kell mintát venni a szennyezettség és a cukortartalom meghatározására. Ez utóbbi vizsgálatot 48 órán belül el kell végezni.

A hibás répák mennyiségének meghatározásához a mintának legalább 100 db répát kell tartalmaznia.

A cukorrépatest összetétele:

- Víz 70-80 % (szárazanyag 20-30 %)
- Rost 1,2-3,6 %
- Oldható szárazanyag 18-26 %
  - ebből:
    - szacharóz 13,5-20 %
    - oldott nemcukor anyagok 5-10 % (szerves 6 % + szervetlen 1,5 %)

A rostok a pektinek, pentozánok, hemicellulózok, lignin alkotja. A szerves oldott nemcukor anyagok lehetnek kolloidok vagy krisztalloidok, és ezen belül mindkettő tartalmaz nitrogén tartalmú és nitrogénmentes anyagokat. A káros nitrogén vegyületek a krisztalloid N-tartalmú anyagok csoportjába tartoznak. Az oldott nemcukor anyagokhoz soroljuk a szacharózon kívüli összes kémiai értelemben vett cukrot. Ilyen például a kristályosodást gátló invertcukor (glükóz és fruktóz elegye) vagy a raffinóz nevű triszacharid.

A N-tartalmú szerves anyagokhoz tartoznak a fehérjék, aminosavak, amidok, betain. Ezek közül az utóbbi kettő érdemel figyelmet. Őket káros nitrogén vegyületeknek nevezzük, mert gátolják a cukortartalom kinyerhetőségét, ami jelentős veszteséget okozhat (sok cukor kerül a melaszba). Mennyiségük a kék szám (alfa-amino-nitrogén tartalom) segítségével becsülhető.

A N-mentes szerves anyagok közül a szerves savak a legjelentősebbek. Ilyen például az oxálsav, tejsav, vajsav, almasav, borkősav. A szervetlen nemcukor anyagok közül az oldható ásványi elemek érdemelnek figyelmet. Mennyiségük vezetőképesség útján mérhető, ezért konduktometriás hamutartalomnak is nevezzük. Főbb alkotói: K, Ca, Na, Mg.

A cukorrépa legfontosabb primer minőségi mutatói:

- Átlagos gyökérsúly (0,5-1,0 kg)
- Gyökérsúly megoszlása
- Gyökerek sérülési foka
- Szennyezettség
- Elágazó tövek száma
- Levélmaradványok tömege
- Rostatartalom
- Hexozán tartalom
- Szárazanyag tartalom
- K, Na, P, Ca, Mg-tartalom
- Összes anion mennyisége
- Vágási ellenállás
- Elaszticitási modulus
- A szacharóz diffúziós konstansa
- Cukortartalom
- Invertáz aktivitás
- Raffinóz tartalom
- Szaponin tartalom
- Konduktometriás hamutartalom
- Alfa-amino-nitrogén tartalom (20-50 mg/100 g)
- Invertcukor tartalom

A répa rosttartalma és annak összetétele (2. táblázat) összefüggésben van a vágási ellenállás értékével.

2. táblázat: A cukorrépa rostjának összetétele (Vukov-Hangyál, 1983)

Összetevők	Normál répa	Fás répa
cellulóz	23-30 %	27,9-35,3 %
lignin	0,6-4,8 %	1,6-7,2 %
pektin	10,4-22,2 %	4,5-19,9 %
pentozánok	11-27,8 %	12,1-27,3 %

A rosttartalom ismeretében a vágási ellenállás az alábbi képlettel számítható:

$$\text{Vágási ellenállás [kJ/m}^2\text{]} = 0,11 \cdot \text{nyersrost \%} + 0,92$$

A vágási ellenállás (3. táblázat) azt a fajlagos munkát jelenti, ami ahhoz szükséges, hogy a répaszövet egységnyi felületét adott vágóélel átvgjuk. Az időjárástól és a betakarítás időpontjától függően a vágási ellenállás 0,94-1,48 kJ/m² között változik. Az érték száraz időjárás, későbbi betakarítás esetén magasabb.

3. táblázat: A cukorrépa minősítése a vágási ellenállás szerint (Vukov-Hangyál, 1983)

Vágási ellenállás kJ/m ²	Minőségi osztály
0,8 alatt	puha
0,8-1,4	normális
1,4-1,8	enyhén fás
1,8-3,0	fás
3,0 felett	erősen fás

A szacharóz diffúziós állandója több módszerrel is meghatározható. Értéke egyenesen arányos az abszolút hőmérséklettel és fordítottan az oldat viszkozitásával. 90°C -on 1,6-szer akkora, mint 60 °C -on.

Az elaszticitási modulus (4. táblázat) a turgor állapotra, képlékenységre és a rugalmasságra ad felvilágosítást.

4. táblázat: A cukorrépa minősítése az elaszticitási modulus szerint (Vukov-Hangyál, 1983)

Elaszticitási modulus (kg/cm ²)	Turgor állapot	Minőségi osztály
70-140	friss	rideg
42-70	szikkadt	rugalmas
18-42	fonnyadt	puha
18 alatt	erősen fonnyadt	igen puha

Az elaszticitást befolyásolja az öntözés is. Öntözetlen területen ez az érték 53-71, öntözött termesztés esetén 67-85 között változik.

A hőkezelt répaszelet elaszticitási modulusa a kezelés hőfokától és időtartalmától függ (5. táblázat).

5. táblázat: A hőkezelt répaszelet elaszticitási modulusa a hőmérséklet és az idő szerint (Vukov-Hangyál, 1983)

Hőfok	Elaszticitási modulus (kg/cm ²)		
	10 perc	20 perc	30 perc
50 °C	28	26	23
60 °C	17	11	6,50
70 °C	5,70	2,80	2,50
75 °C	2,80	2,70	2,50
80 °C	2,50	1,85	1,75
85 °C	2,00	1,60	1,45

A répa invertcukor tartalma (g) a répa diffúziós állandójából számítható:

$$g = \frac{-D}{2,34 \cdot 10^{-10}} + 3,93$$

D: diffúziós állandó m²/s
g: invertcukor tartalom g/100g cukor

A répa hamutartalmából kb. 0,1-0,2 % a rosthoz kötve fordul elő. A fennmaradó un. oldható hamutartalom (6. táblázat) átlagos értéke 0,4-0,6 %; szélsőértékei 0,3-1,2 % között változnak.

6. táblázat: A répa hamutartalmának összetétele az összes hamu %-ában (Vukov-Hangyál, 1983)

hamualkotó	mennyisége %-ban
K ₂ O	22-60
Na ₂ O	2-18
CaO	2-17

MgO	5-15
Al ₂ O ₃ + Fe ₂ O ₃	1-5
P ₂ O ₅	2-20
Cl	1-12
SiO ₂	0-2

A káros nitrogén tartalom meghatározása során tulajdonképpen az amino-nitrogén tartalmat állapítják meg. Ebből az amino-N (N_A) tartalomból számíthatjuk a kékszámot (N_B):

$$N_b = \frac{N_a - 0,9}{0,94}$$

A répa átlagosan 20-50 mg/100g α -amino-N-t tartalmaz. Az amino-N felhalmozódásának az oka a következő. A szénhidrát-anyagcsere során ketosavak képződnek, melyek a felvett nitrogénnel együtt aminosavakat, fehérjéket képez. A termelődött ketosavak mennyisége a szénhidrát-anyagcserétől függ, amihez viszont megfelelő mennyiségű káliumot kell a növénynek felvennie (minél több káliumot vesz fel a növény annál több ketosav képződik). Ha a növény több nitrogént vesz fel, mint amennyi ahhoz szükséges, hogy az a ketosavakkal együtt aminosavakat és fehérjéket képezzen, akkor savamidok keletkeznek. A savamidok a répa nitrogén tartalékai, melyek nagyobb ketosav termelés mellett aminosavakká alakulnak. Az amidok közül a glutamin teszi ki a káros N-tartalom (kékszám) legnagyobb részét.

Fentiekből egyértelműen megállapítható, hogy a túlzott mértékű nitrogéntrágyázás, illetve az elégtelen káliumtrágyázás egyaránt a káros nitrogén tartalom növekedését eredményezi, mely csökkenti a répából kinyerhető cukor mennyiségét.

A betakarításkor a hosszú, karcsú répák könnyebben sérülnek. A hosszúságot a karcsúsági index-szel, a karcsúságot az alakindex-szel fejezzük ki.

$$\text{karcsúsági index} = \frac{\text{Gyökértest hossza}}{\text{Legnagyobb átmérő}}$$

<1,5 tömzsi
> 2 hosszú
> 2,25 igen hosszú

$$\text{alakindex} = \frac{\text{Répahossz felénél mért átmérő}}{\text{Legnagyobb átmérő}}$$

0,65 vastag
0,55 orsó
0,5 karcsú

A sérülés mértékét a brutalitási tényezővel jellemezzük.

$$\text{brutalitási tényező} = \frac{\text{sérült felület}}{\text{összes felület}} \cdot 100$$

0-10 % kíméletesen kezelt
10-30 % közepes sérülés
30 % felett nagy sérülés

A cukortartalmat és a gyökértömeget sok agrotechnikai és ökológiai tényező befolyásolja. Egyik ilyen tényező a talaj pH értéke (7. táblázat).

7. táblázat: A talaj kémhatásának hatása az átlagos répatömegre és a répa cukortartalmára
(Vukov, 1977)

pH _{KCl}	Gyökértömeg [g/db]	Cukortartalom [%]
6,0 alatt	137	15,8
6,1-6,4	212	16,3
6,5-6,8	322	17,0
6,9-7,2	373	18,0
7,3-7,6	316	17,1
7,7 felett	342	16,6

A cukorrépa legfontosabb szekunder minőségi mutatói:

- Tisztaság (a répában, lében, melaszban, stb. a szárazanyag és szacharóz aránya)
- Alkalitási együttható
- A kinyerhető (hasznos) cukortartalom
- A répa összes nemcukor tartalma

$$\text{Tisztasági hányados} = \frac{\text{A lé polariméterrel meghatározott szacharóztartalma} \cdot 100}{\text{A lé refraktométerrel meghatározott szárazanyag-tartalma}}$$

A kinyerhető (hasznos) cukortartalmat a Reinfeld képlettel számíthatjuk:

$$\text{kinyerhető cukortartalom} = \text{Digestio\%} - 0,343 (\text{K} + \text{Na}) + (0,094\text{N}) + 0,29$$

K: mekv. K₂O/100 g répa
Na: mekv. Na₂O/100 g répa

N: mekv. amino-N

Általában: kinyerhető cukortartalom a digestio 0,76-0,84 %-a.

A répa összes nemcukor tartalma (NC) jelenti a préselé valamennyi összetevőjét a szacharóz kivételével.

$$NC = \frac{100 Cr}{Q} - Cr$$

$$Q = \frac{100 C}{S}$$

Cr: a répa cukortartalma %-ban

C: a lé cukortartalma %

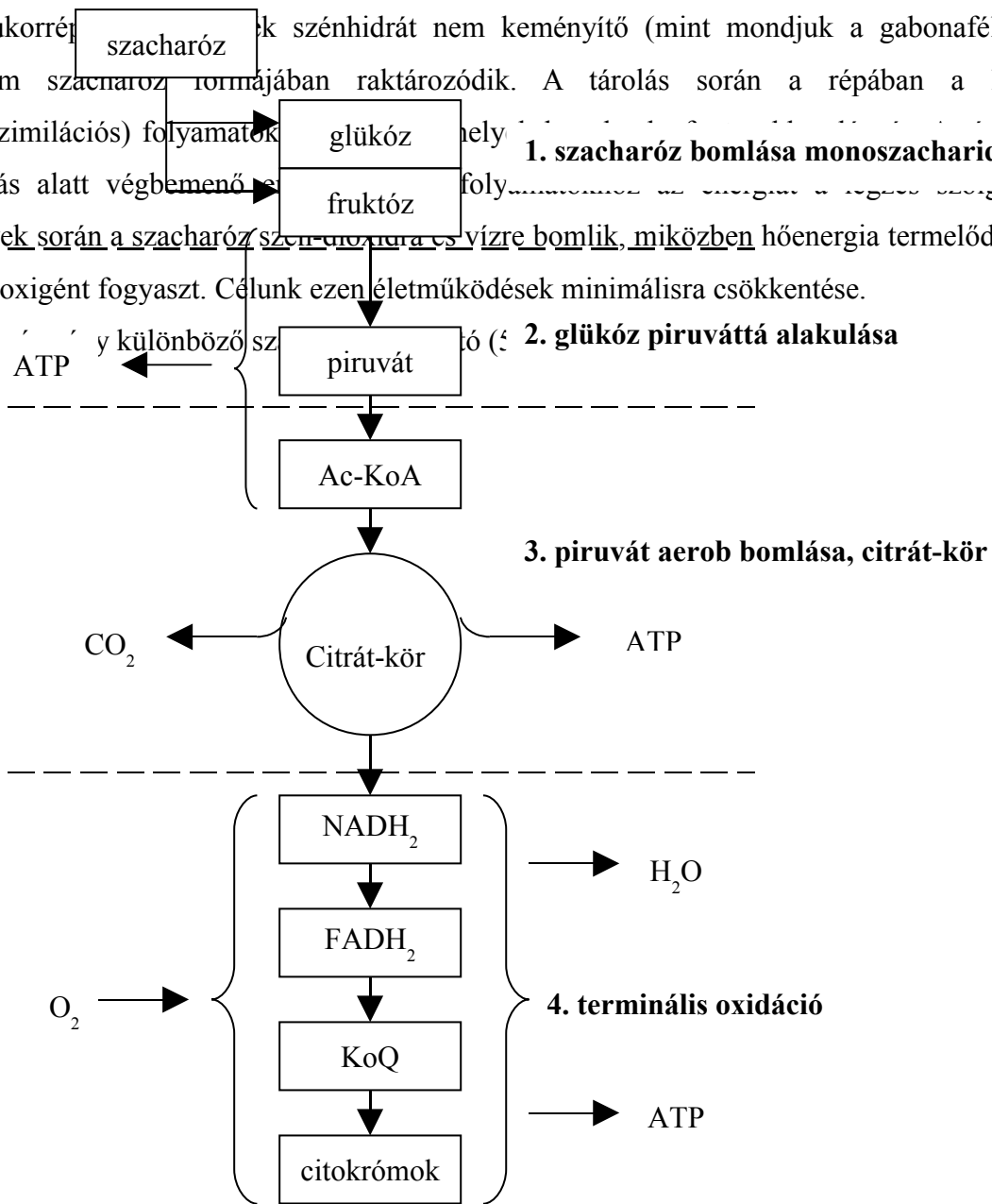
Q: a lé tisztasági hányadosa %-ban

S: a lé szárazanyag tartalma %

A cukorrépa tárolása során lejátszódó élettani és romlási folyamatok

A cukorrépa szacharóz szénhidrát nem keményítő (mint mondjuk a gabonaféléknél), hanem szacharóz formájában raktározódik. A tárolás során a répában a lebontó (disszimilációs) folyamatok tárolás alatt végbemenő folyamatok, melyek során a szacharóz szén-dioxidra és vízre bomlik, miközben hőenergia termelődik, és a répa oxigént fogyaszt. Célunk ezen életműködések minimálisra csökkentése.

A lé különböző szénhidrátok (2. glükóz piruváttá alakulása)

5. ábra: A cukorrépa légzésének folyamata

A szerves anyag lebomlásához a répa oxigént használ fel. 1 mg oxigén felvétele 0,89 mg szacharóz lebomlásával és így 1,37 mg szén-dioxid termeléséhez vezet.

A légzés sebessége (v) a hőmérséklettel exponenciálisan nő. Értéke a cm^2/g -ban kifejezett fajlagos felület (A), és a Celsius fokban kifejezett hőmérsékletnek (T) ismeretében számítható.

$$v = 0,135 \cdot A \cdot e^{\alpha T} \quad [\text{mg O}_2/\text{g répa /nap}]$$

E : természetes logaritmus alapja
 α : állandó (0,12)

A fentiek ismeretében a naponta fellépő cukorveszteség (mg szacharóz/g répa) szintén számítható:

$$\text{cukorveszteség} = 0,89 \cdot v = 0,12 \cdot A \cdot e^{\alpha T}$$

Értéke 0 °C-on 0,012 %, 12 °C-on 0,045 %. Optimális tárolási körülmények között ez az érték kb. 0,02 %.

A légzés során minden 1 kg cukor elégetése 15 100 kJ hőenergia és 0,58 kg víz felszabadulásával jár.

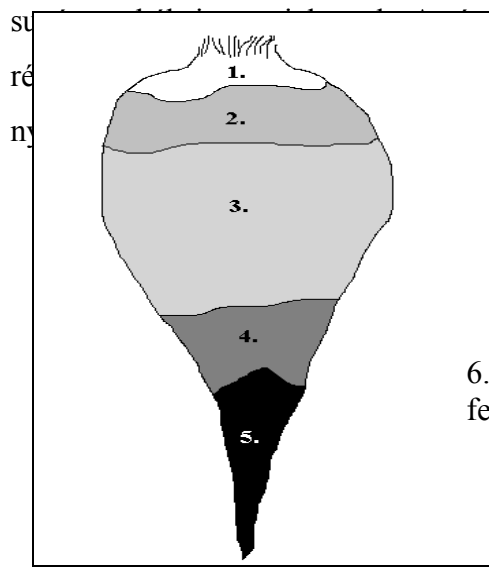
Tárolás alatt a répa cukortartalma, az elaszticitási modulus és a diffúziós állandó csökken, romlik a lé tisztasági hányadosa, nő a pektin-, invertcukor-, és aminosav-tartalom, valamint a vágási ellenállás.

A tárolás során több káros folyamat mehet végbe. Ilyen a fonnyadás, rothadás, fagyás. A fonnyadás a répa nedvességtartalmának, cukortartalmának, invertcukor tartalmának és feldolgozhatóságának csökkenését, az átmeneti cukorbomlási termékek felhalmozódását okozza. A fonnyadt répát a mikrobák könnyen ellepik és rothadásnak indul. A fonnyadás 40% vízveszteség után irreverzibilissé válik.

A répa lélegzése során hőmérséklete nő és felületére víz csapódik ki. A vízkicsapódási pontokon megindul a répafej kihajtása. A kihajtás során a répa sok cukrot bont le, sőt a hajtások a répától intenzívebben lélegeznek, ami szintén növeli a cukorvesztést. Nem következik be kihajtás 1 °C alatt és 34 °C felett. A hajtások növekedése 24 °C-on a leggyorsabb, 3-5 mm/h.

Fagyáskor a répa szövetei először túlhűlnek (0 °C-on), majd a sejtekben lévő apró vízcseppek jégkristályokká alakulnak. A cukorrépa tartósan -3 °C alatt tárolva megfagy, ezért a biztonságos tároláshoz +1...+2 °C szükséges. A megfagyott répában az enzimek működése leáll, lélegzése megszűnik. Az időjárás enyhülésekor a fagyott répa felenged. Az ilyen répában az enzimek működése szabálytalanul indul meg és a mikroorganizmusok is gyorsan, elszaporodnak.

A mikroorganizmusok közül főleg a szaprofita penészgombák támadják meg a répát. Az egészséges és a vágott, de nem roncsolt felületű répát annak oxidáló enzimrendszere védi a mikrobák támadása ellen. A penészgombák a talajból közvetlenül vagy a szél segítségével kerülnek a répa felületére. Életműködésükhöz 100 % relatív nedvesség és +25 °C hőmérséklet az optimális, fejlődésük 5 °C-on megáll. A penészgombák előkészítik a terepet az élesztőgombák és a rothasztó baktériumok számára. A répa lágyrothadását elsősorban a pektinbontó, cellulóz bontó és a kóli baktériumok okozzák. Később a répa felületén a szaprofita penészgombák és a kóli baktériumok szaporodnak, a magasabb cukortartalmú, valamint a vékonyabb farki részben ki van téve (6. ábra). A már felengedett répán a mikroorganizmusok szaporodnak. Az ilyen répa feldolgozása szinte lehetetlen.

6. ábra: A répa különböző részeinek ellenállósága a fertőzésekkel szemben (1-5-ig csökken)

A cukorrépa tárolásának gyakorlata

Tárolásra csak egészséges, ép, sérüléstől mentes répa alkalmas. A répát prizmákban tárolják., melyek lehetnek **széles vagy nagy prizmák**. Az előbbi 6-10 m széles és 1-1,5 m magas, míg az utóbbi 3-6 m magas és 4-6-szor ilyen széles. A tárolás alatt +1 és +3 °C közötti hőmérsékletet kell biztosítani, állandó szellőztetés mellett. A prizma hézagterfogata 30-40 %, térfogattömege 650-800 kg/m³.

A **fedetlen prizma** esetén a szellőztetést természetes úton oldják meg. Ezt segíti a prizma alján 4-6 m-enként elhelyezett, lécből és lemezfordóból készített csatorna, melynek keresztmetszete 0,6 m².

A nagyobb méretű, mesterséges szellőztetésű prizmák esetén, a szellőzőcsatornán ventilátorral nyomják keresztül a levegőt. Ilyenkor a levegő hőmérséklete legalább 4 °C-kal hidegebb legyen, mint a prizmáé. 1 tonna répa szellőztetéséhez kb. 40 m³ levegőre van szükség.

A prizmán áthaladó levegő által felvett és elszállított hőmennyiség (Q):

$$Q = 2,47 \cdot (T_2 - T_1) \quad [\text{kJ/m}^3]$$

T₂: kilépő levegő hőmérséklete

T₁: belépő levegő hőmérséklete

Az 1 tonna répa lehűtéséhez szükséges szellőztető levegő mennyisége [m³/t] szintén számítható:

$$L = 1440 \cdot \frac{T_e - T_r}{T_2 - T_1}$$

T_e : hűtendő prizma hőmérséklete

T_r : lehűtött prizma hőmérséklete

A **fedett prizmák** esetében a takarást fóliával valósítják meg. Hideg szélben a fóliát célszerű eltávolítani. Amennyiben ezt a prizma mérete nem teszi lehetővé, akkor a szellőzőcsatornák nyitásával tudjuk a hűtőlevegőt beengedni a prizmába. A takarás véd a napsütéstől, a fagyástól és a meleg szélétől. Gyakran a nagy prizmákat nem fedik, csak a szellőzőcsatornákat zárják le. Ennek oka, hogy a nagy prizmák felülete viszonylag kicsi és hogy a fagyás a felületi rétegről nem terjed a mélyebb rétegekre.

A BURGONYA

Magas keményítő tartalmú, ízletes, könnyen emészthető, jó biológiai értékű, értékes táplálék.

Kémiai összetétele:

Száranyag 23 %

Nyersfehlrje 2 %

NPN 0,2 %

Keményítő 17,3 %

Cukor 1,5 %

Nyerszsír 0,2 %

Élelmi rost 1,6 %

Hamu 1,1 %

Étkezési burgonya tételben nem fordulhat elő: zöldült, repedt, deformált, fonnyadt, szürkült, héj alatt sérült, kórokozók és kártevők által sérült, üveges- és feketeszívű gumó.

Hajtásgátló szert 5 mg/kg-nál kisebb mértékben tartalmazhat a mosott, de nem hámozott burgonya. A nitrát megengedett mennyisége 200 mg/kg alatti. Az összes glikoalkaloid mennyisége nem lehet több, mint 100 mg/kg friss, nem hámozott burgonya esetében.

Paraméter	Hasábburgonya	Chips	Püré, pehely
Méret	55 mm fölött	41-55 mm	40 mm alatt
Víz alatt mért tömegérték	370-450 g	400-471 g	400-450 g
Száranyag tartalom	20-40 %	20-24 %	

Redukálócukor tartalom	0,3 % max	0,2 % max	0,3 % max
------------------------	-----------	-----------	-----------

A friss fogyasztásra szánt burgonyának a lehető legszebben kell kinéznie. Ezzel szemben az ipari feldolgozásra szánt tétéleknél a kihozatal a fontos. Kevés legyen a hámozási veszteség. A gumó héjszíne sárgás, vöröses, lilás árnyalatú.

Tárolási hibák:

- Nyomódási sérülés, feketeszívűség
- Ezüsfoltosság
- Kihajtás
- Apadási veszteség

Belső gumójellemzők és hibák:

A magas szárazanyag tartalom kedvező a termékkihozatal és aminőség szempontjából egyaránt. Alacsony szárazanyag tartalom mellett a feldolgozott burgonya állaga puha és nedves lesz. A magasabb szárazanyag tartalmú burgonya további előnye, hogy a sütés során kevesebb olajat szív magába.

Üvegesedés akkor fordul elő ha a melegebb periódust csapadékos időszak követi és ennek hatására új gumó kötődik.

Szürkefoltosság kívülről nem vehető észre. Rendszerint együtt jár a magas szárazanyag tartalommal. Befolyásolja a fajta és a bánásmód.

A gumó *barnásszürke elszíneződését* a 8 °C alatti betakarításkori talajhőmérséklet okozza.

A főzési és elősütési *gumószürkülés* oka az enzimátiku sreakciókban rejlik.

Nitrogén tartalom általában 50-200 mg/kg között szokott változni. Magas értéke kedvezőtlenül hat a gumó minőségére.

Glikoalkaloid tartalom: a gumó minden része tartalmazza, de eltérő mennyiségben. 150 mg felett már mérgező.

A burgonya étkezési minősége a főzési típusa szerint

Főzési típus	Jellemzők	Felhasználás
A (A-B)	Főzés után is egyben maradó gumó, finomszemcsés	Saláta, hidegkonyhai készételek

	textúra	
B (B-A) (B-C)	Kissé szétfővő, kissé szappanos vagy lisztes konzisztenciájú	Pommes frites Vegyes hasznosítás
C B-C C-D	Szétfővő, laza szerkezetű, lisztes, száraz, porhanyós	Püré, pehely, chips, tészta
D C-D	Teljesen szétfővő durca szemcsézetű.	Keményítő, püré, pehely

Burgonyafajtákkal szemben támasztott minőségi követelmények

Tulajdonság	Étkezési		Ipari		
	primőr	téli	hasáb	Püré, pehely	chips
Érésidő	Korai	Középkorai	Korai és középkorai	Korai	Korai és közép
gumóméret	Nagy	40-60 mm	50-80 mm	Változó	40-45 mm
Gumóforma	Gömbölyű, hosszú, ovális		Ovális, hosszú	Gömbölyű, ovális	
Hússzín	Nem meghatározó		Jó szintulajdonságok	sárga	
keményítőtartalom	Nem meghatározó	10 % felett	14-16 %	15-19 %	15-17%
Redukáló cukor tartalom		Nem meghatározó	0,6-0,8 %	0,8 % alatt	0,6 % alatt
szürkefoltosság		Alacsony szintű			
Nyers elszíneződés	Alacsony		közepes	alacsony	
Gumózöldülés	közepes	alacsony	közepes		
Főzés utáni szürkülés	alacsony				
Főzési típus	B, B-C	A, A-B, B, B-C	B, B-C	B-C, C, C-D	B-C, C